

Манзюк Іван Ярославович,
студент другого року навчання
магістерської програми «Право»
Національного університету
«Киево-Могилянська академія»

ПІДНЯТТЯ КОРПОРАТИВНОЇ ЗАВИСИ ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕАГУВАННЯ НА ЗЛОВЖИВАННЯ ЦИВІЛЬНИМ ПРАВОМ

Анотація. У тезах описано правову природу принципу заборони зловживання цивільним правом. Досліджено можливість застосування заборони зловживання цивільним правом у відносинах щодо корпоративного структурування великих груп компаній. Обґрунтовано можливість застосування доктрини підняття корпоративної завіси для запобігання недобросовісному використанню майнової та організаційної відокремленості юридичної особи. Проаналізовано практику Верховного Суду щодо застосування доктрини підняття корпоративної завіси для запобігання зловживання правом.

102

Із наукових праць можна зробити висновок, що в загальних рисах здійснення цивільного права переростає у зловживання правом у випадку його здійснення всупереч принципам розумності та добросовісності, або всупереч меті, для якої право було надане, або здійснюється з наміром завдати комусь шкоду¹. При цьому не обов'язково, щоб у поведінці особи одночасно були наявні всі три ознаки. Навіть однієї достатньо, щоби констатувати наявність зловживання цивільним правом.

¹ El Far Ahmed. Abuse of Rights in International Arbitration. Online edn, Oxford Academic, 2020). P. 4. <https://doi.org/10.1093/law/9780198850380.001.0001> (дата звернення: 17.02.2025).

У правовій системі України принцип заборони зловживання цивільним правом передбачено у частині 2 статті 13 ЦК України². Сьогодні заборону зловживання цивільним правом вважають практичним втіленням принципів цивільного права, оскільки здійснення права переростає у зловживання шляхом порушення вимог принципів цивільного права³. Конституційний Суд України, аналізуючи концепцію зловживання цивільним правом, визначив, що застосування заборони зловживання цивільним правом має мати легітимну мету: захист законних права та інтересів учасників цивільного обороту від здійснення права іншою особою всупереч меті, для якої надавалось таке право, або всупереч принципам цивільного права⁴.

Одним із предметів зловживань у цивільному обороті може бути й особливий статус юридичної особи, що полягає у її майновій та організаційній відокремленості від учасників (принцип відокремлення). За поодинокими винятками (наприклад, учасники повних товариств тощо)⁵, учасники не несуть відповідальності за дії підконтрольної їм юридичної особи, і навпаки, юридична особа не несе

103

² Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 18.02.2025).

³ Карнаух Б. Зловживання правом та його правові наслідки. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 9. С. 31–36. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/9/7.pdf> (дата звернення: 20.02.2025).

⁴ Рішення Другого сенату Конституційного Суду України від 28.04.2021 р. № 2-п(II)/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va02p710-21#Text> (дата звернення: 20.02.2025).

⁵ Махінчук В. М. Реалізація інструментів доктрини «підняття корпоративної завіси» в судовій практиці : монографія / НДІ приват. права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України. Київ : Юрінком Інтер, 2024. С. 16.

відповідальності за дії свого учасника, окрім випадків, прямо встановлених у законодавстві⁶.

Сьогодні великі компанії користуються цією особливістю юридичної особи. Якщо не всі, то принаймні переважна більшість великих компаній сьогодні де-юре не є єдиною юридичною особою. Всі вони утворюють групи, що складаються з великої кількості афілійованих юридичних осіб⁷. Метою цього є оптимізація ризиків у веденні бізнесу, зниження податкового навантаження та мінімізація відповідальності у разі порушення законодавчих норм чи договірних зобов'язань. Водночас, агресивне структурування груп компаній може бути використано з метою, що суперечить принципам цивільного права.

Для того щоби обмежити недобросовісне використання майнової відокремленості юридичної особи, законодавець увів цілу низку положень, що покладають субсидіарну відповідальність на учасника юридичної особи⁸. Однак законодавець не може передбачити всі випадки недобросовісного використання майнової відокремленості юридичної особи, тому правова наука запровадила доктрину підняття корпоративної завіси, щоби адресувати випадки зловживання, прямо не передбачені законом.

Підняття корпоративної завіси передбачає нехтування правосуб'єктністю юридичної особи та її майнової відо-

⁶ Карнаух Т. Доктрина «підняття корпоративної вуалі»: сутність та перспективи застосування в Україні. *Юридична Україна*. 2013. № 3. С. 53–60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/urykr_2013_3_12 (дата звернення: 20.02.2025).

⁷ Pargendler Mariana. The New Corporate Law of Corporate Groups (April 7, 2023). *Harvard Business Law Review*. 2024. Vol. 14/ Pp. 339–402. URL: <https://ssrn.com/abstract=4412997> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4412997> (дата звернення: 20.02.2025)/

⁸ Махінчук В. М. Реалізація інструментів доктрини «підняття корпоративної завіси» в судовій практиці : монографія / НДІ приват. права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України. Київ : Юрінком Інтер, 2024. С. 18.

кремленістю у випадках, коли відбувається юридичне ототожнення юридичної особи з її учасником, або має місце зловживання її відокремленим статусом. Слід погодитись із думками науковців, що основною підставою застосування доктрини корпоративної завіси є дефект волі юридичної особи, коли контролер повністю контролює рішення, які приймає юридична особа, або використовує майно юридичної особи як власне⁹.

Останніми роками доктрину підняття корпоративної завіси починають активно використовувати українські суди для забезпечення принципу заборони зловживання цивільним правом. При цьому в судовій практиці наявні як приклади застосування класичного підняття корпоративної завіси (що покладає відповідальність за діяльність підконтрольної особи на контролера), так і зворотного підняття корпоративної завіси (що надає можливість звернути стягнення на майно підконтрольної юридичної особи)¹⁰.

Першим прикладом справи, де застосували підняття корпоративної завіси для запобігання зловживанню правом, є справа № 910/268/23. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб подав позов проти громадянина України, контролера великої фінансово-промислової групи Ferrexpo, про відшкодування збитків на суму понад 45 млрд грн. У тому числі в справі вирішувалося питання про забезпечення позову шляхом накладення арешту на корпоративні права в трьох великих гірничо-збагачувальних комбінатах групи Ferrexpo в Україні. Відповідач володів часткою у цих компаніях опосередковано через вертикально структуровану групу компаній, зареєстрованих

⁹ Жегулін Ю. Доктрина підняття корпоративної завіси проти доктрини суб'єктної відокремленості корпорації. Нові реалії українського корпоративного права. *Юридичний вісник*. 2024. № 1. С. 81. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v1_2024/10.pdf.

¹⁰ Там само. С. 90.

у Швейцарії, Англії, Люксембурзі та Сінгапурі. Сінгапурська компанія належала безпосередньо відповідачу і двом членам його родини. Суди у справі задовольнили заяву про забезпечення позову. Відповідач з 2007 р. використовував схему володіння майном, яке юридично оформлене на інших підконтрольних йому осіб, очевидно, для уникнення будь-якої відповідальності за персональними зобов'язаннями. Зважаючи на це, Верховний Суд визнав, що відповідач зловживав створенням складних корпоративних структур із метою уникнення відповідальності. Цього було достатньо, щоби солідарно застосувати несприятливі юридичні наслідки до відповідача через накладення арешту на корпоративні права, що прямо належали одній із підконтрольних йому компаній.

106

Отже, Верховний Суд застосував зворотне підняття корпоративної завіси, наклавши арешт на корпоративні права в гірничо-збагачувальних комбінатах, хоча ними володіли лише підконтрольні відповідачеві юридичні особи¹¹.

Ще одним прикладом зловживання майновою та організаційною відокремленістю юридичної особи стала справа № 905/671/19. Справу розглядали за позовом колишнього міноритарного акціонера ПрАТ «Авдіївський коксохімічний завод» (ПрАТ «АКХЗ») до самої компанії про отримання компенсації ціни акцій, що були викуплені під час здійснення процедури примусового викупу акцій (сквіз-аут). Наглядовою радою ПрАТ «АКХЗ» було затверджено занижену ціну їх викупу. Процедуру сквіз-аут ініціював міноритарний акціонер кіпріотська компанія Barlenco Ltd, яка викупила всі акції. Після завершення

¹¹ Постанова Верховного Суду у складі суддів Палати для розгляду справ щодо корпоративних спорів, корпоративних прав та цінних паперів Касаційного господарського суду від 15.06.2022 р. у справі № 905/671/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104987465>.

процедури сквіз-аут Barlenco Ltd відчужила акції на користь своєї материнської компанії Metinvest B. V., що була мажоритарним акціонером ПрАТ «Авдіївський коксохімічний завод». Верховний Суд визнав, що компанію Barlenco Ltd, яка набула незначний пакет акцій лише перед початком процедури сквіз-аут, було використано як технічну юридичну особу. Верховний Суд визнав, що у цій справі позов про відшкодування збитків може бути подано як до ПрАТ «АКХЗ», яке діяло під контролем мажоритарного акціонера, так і до покупця та афілійованих з ним осіб, а також до мажоритарного акціонера, що становили по суті єдину економічну групу. Тож Верховний Суд застосував класичне підняття корпоративної завіси, як інструмент, що забезпечує міноритарних акціонерів від зловживань¹².

Отже, учасники цивільних правовідносин можуть використовувати майнову та організаційну відокремленість юридичної особи недобросовісно. Такі дії осіб щодо агресивного корпоративного структурування можуть розцінюватися як зловживання цивільним правом. Доктрину підняття корпоративної завіси Верховний Суд розглядає як засіб захисту учасників цивільного обороту від таких зловживань.

107

¹² Там само.